

LA LLEGENDA

per Joan Prat i Carós

6 (230/Volum 2/abril 1982

ciència 15)

La llegenda de sant Jordi i el drac, que ha esdevingut un dels mites i un dels símbols de la catalanitat més populars i més arrelats en la història de Catalunya, ha donat lloc a moltes i diverses interpretacions. En aquest article, l'autor, que ja és conegut pels lectors de la nostra revista (*El comte Dràcula i el comte Arnau: una comparació*, (ciència) n.º 2, 1980, pàg. 30-34), descriu i valora l'ampli espectre interpretatiu que reflecteix l'extraordinària riquesa simbòlica de la llegenda. Les referències i els materials de lectura han estat introduïts en el context de l'article.

Joan Prat i Carós (Celrà, 1947) és doctor en filosofia i lletres per la Universitat de Barcelona i professor d'antropologia cultural a la Delegació Universitària de Tarragona. S'ha especialitzat en l'anàlisi del simbolisme i la mitologia, sobretot la catalana. És membre de l'Institut Català d'Antropologia.

LA VIDA DE SANT JORDI

La primera versió de la vida llegendària de sant Jordi va ser popularitzada en l'obra de Iacubus de Voragine, la *Llegenda àuria* (S. XIII), que va tenir una gran difusió i acceptació durant l'Edat Mitjana. En aquesta obra es poden observar dues variants gairebé independents: la llegenda del drac per una banda i el martiri o passió del sant per l'altra.

Segons Ramon d'Alòs-Moner, autor d'un erudit estudi titulat *Sant Jordi, patró de Catalunya*, publicat el 1926 i reimprès el 1975, aquestes dues parts sembla que pertanyen a èpoques molt diferents, ja que, mentre la passió fou composta probablement en el S. V.º, la llegenda del drac cal situar-la en una època no anterior al S. XI.º. Els primers textos catalans*, inspirats en la *Llegenda àuria*, daten, segons el mateix autor, del segle XV o darreries del XIV i ens presenten el

DE SANT JORDI I EL DRAC

(ciència 15

abril 1982/Volum 2/231) 7

sant com el descendent d'un noble llinatge de Capadòcia que va viure en l'època de persecució contra els cristians decretada per Dacià.

Aquests textos antics ofereixen de bon començament la llegenda del drac, que situen a una ciutat llivia, anomenada Silene. Aquest episodi —que més endavant descriurem en detall— sembla que és la primera acció notòria del jove tribú, que, vencedor del drac, va canviar les robes de cavaller per les de cristià; va vendre tot el que tenia per entregar-ho als pobres i va reptar Dacià i els setanta reis que l'acompanyaven autoproclamant-se,

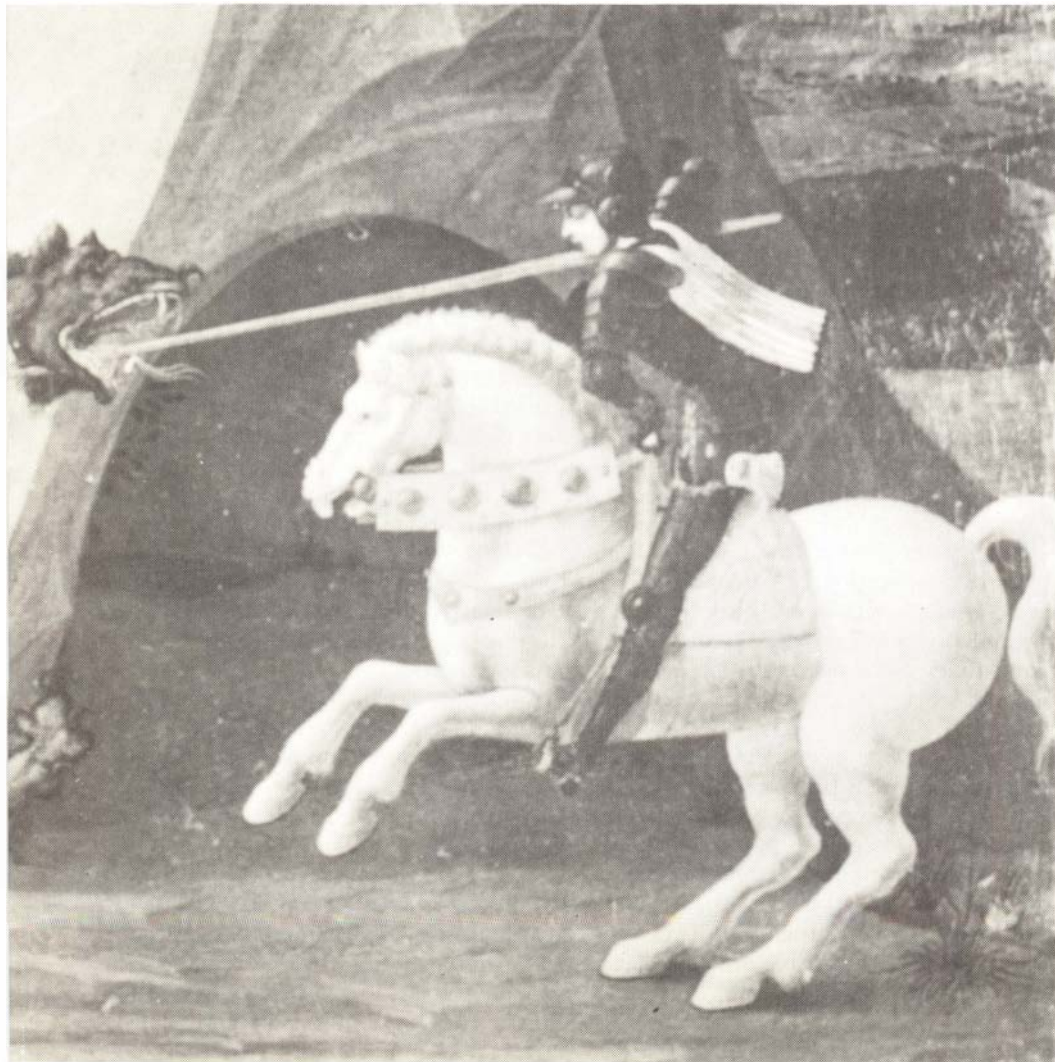
públicament, cristià. Va ser empresonat tot seguit i aquí va començar la seva passió i martiri. El martiri de l'heroi, que va ser presenciat pels setanta reis i, no cal dir-ho, pel mateix Dacià, va durar set anys, durant els quals va patir tota mena de turments i va ressuscitar tres vegades. L'element èpic, sobrenatural i meravellós juga en tota la narració un paper de primer ordre. Així, sant Jordi beu verí sense que li passi res, ressucita morts, amb la força de la pregària destrueix els déus pagans, és visitat diferents cops per Jesucrist, ressucita ell mateix miraculosament de les seves cendres, etc, fins que

finalment, una veu del cel el crida i mentre els botxins l'escapcen "reté la sua ànima monsenyer Sent Jordi a Nostre Senyor Déu" (Ramon d'Alòs-Moner, Op. cit. 57). Això es va esdevenir l'any dos-cents vuitanta-set, essent emperadors Dioclecià i Maximià.

Segons sembla, la devoció a sant Jordi es va estendre ben aviat per Orient i d'allí va passar a Occident, concretament a Itàlia, on ja en el segle VI^c es troben indicis concrets de culte. No obstant això, és fins l'època de les croades, o sigui a partir del segle XI^c, quan el seu culte comença a arrelar fort a l'Occident gràcies, sobretot, al miraculós ajut que, segons creença generalitzada dels guerrers medievals, el cavaller de Capadòcia havia proporcionat a les hosts cristianes en els moments més crítics de la primera croada. Aquestes accions van succeir sovint; com ha dit Kenneth M. Setton (*Recerca i troballa del cap de Sant Jordi*, 1974) "...com ell també era soldat, i sens dubte un cavaller, sant Jordi sentí una marcada debilitat pels croats". D'aquesta debilitat, i sobretot cap els croats catalans, en parlarem a continuació.

SANT JORDI A CATALUNYA

A Catalunya, la devoció a sant Jordi devia començar en el segle XIII^c, quan els guerrers que havien tornat de lluitar contra els sarraïns i turcs van popularitzar la tradició pietosa que havien conegut a terres llunyanes. Poc després el sant cavaller va esdevenir un bon advocat i protector dels exèrcits catalans en les bregues de la reconquesta. Així, durant la conquesta de Mallorca, l'autor de la Crònica del Rei Jaume (S. XIII) escriu: "Segons que els sarraïns nos contaren, deïen que viren entrar a cavall un cavaller blanc ab armes blanques; e açò deu esser nostra creença que fos Sent Jordi, car en estòries trobam que en altres batalles l'han vist de cristians e de sarraïns moltes vegades" (Text reproduït per R. Alòs-Moner. Op. cit.

Dibuix de Joan G. Junceda publicat al periodict "L'hereu", el 21 d'abril de 1914.

pàg. 65). El gloriós cavaller i màrtir devia sentir un gran goig de participar en les lluites contra els infidels perquè, a partir del segle XIII el trobem esmentat a nombroses cròniques (Crònica de Sant Joan de la Penya, Crònica de Muntaner, crònica de Pere III) adoptant sempre el paper de protector de les hosts catalanes, com Sant Jaume ho feia amb les castellano-lleoneses.

Els reis catalans no van restar insensibles a tantes aparicions i mercès rebudes, i van fomentar el patronatge de sant Jordi creant i sostenint ordres militars com la de Sant Jordi d'Alfama, fundada per Pere el Catòlic (S. XIII), que posteriorment es va ajuntar amb la de Santa Maria de Montesa, la Confraria de Cavallers de Sant Jordi de Terol, i força d'altres. De manera semblant, la preocupació per a obtenir relíquies del sant va esdevenir en alguns monarques (Pere III, sobretot) gairebé obsessiva. El medievalista Kenneth M. Setton ha dedicat un opuscle (Recerca...), erudit i divertit alhora, en el qual posa de manifest les nombroses peripècies a què es lliuraven els governants catalans per obtenir el cap de sant Jordi, que segons la tradició es guardava a l'església de Livàdia (Grècia).

La figura de sant Jordi per un altre costat forneix des d'èpoques llunyanes motius d'inspiració d'artistes (escultors i pintors), literats (l'autor anònim de *Curial e Guelfa* i Jaume Roig en *L'espill*), i les classes aristocràtiques festegen el 23 d'abril amb festes cavalleresques molt lluïdes. Els torneigs i justes se celebraven al Born i tenien un caire estrictament senyorívol del qual eren completament excloses les classes populars.

Els intents de convertir sant Jordi en Patró de Catalunya —ja ho era dels diversos nuclis de nobles i cavallers—, iniciats en el segle XIV per Pere III el Cerimoniós, van fracassar estrepitosament i el mateix poc èxit van tenir les ordres emanades de la Generalitat el 1436 perquè el dia de sant Jordi fos "colent" (dia de precepte). Caldren vint anys més perquè els braços populars tinguin accés a la capella de la Generalitat, accés que, segons

Amades (*Costumari Català*, 1952) era ritualitzat de la següent manera: "El veïnat desfilava per la capella del sant Patró de Catalunya a hores especials, segons els estaments i les condicions. Fins a les vuit del matí hi anaven els fidels i devots; de deu a dotze hi anava la noblesa i la gent rica i benestant; de les dotze a les dues hi acudien els treballadors; a la tarda hi anaven les dones de sa casa amb la quitxalla; cap al tard hi feien cap les parelles d'enamorats, els casats de nou i els matrimonis joves en general". (pàg. 292-293).

Del que hem dit no és difícil inferir més que el migrat fervor popular cap al sant cavaller. No obstant això, a finals de l'Edat Mitjana es troben les primeres dramatitzacions de la llegenda del drac a la processó de corpus de Barcelona en la qual figuraven el sant, la donzella, els pares d'aquesta i el drac, conegut popularment amb els noms de *vibre*, *dragolí*, o *feraixa*.

La resta de l'article la dediquem a la llegenda de sant Jordi i el drac.

LA LLEGENDA DE LA LLUITA DE L'HEROI I EL MONSTRE

El tema de la lluita d'un home contra un monstre —serpent, drac o lleó— és quasi una constant en la mitologia universal, i força abans que sant Jordi es dediqués a matar dracs i aranyes, molts altres herois l'havien precedit en aquesta meritòria tasca.

La mitologia grega ens en proporciona diferents exemples protagonitzats per Jàson, Cadmos i Perseu respectivament. El primer va aconseguir apoderar-se del blló d'or després d'haver adormit amb un beuratge el dragó que el guardava. Cadmos, que buscava Europa, la filla d'Agènor, va vèncer un terrible drac que havia matat els seus companys, i Perseu va deslliurar Andròmeda del drac que, del mar estant, la vigilava. De Grècia la lle-

genda va passar a Roma, on Apol·lo, amb el seu arc, va acabar amb el serpent Pitó.

No obstant això, és probablement en els pobles nòrdics on el tema de la lluita d'un heroi contra un drac adquireix el seu màxim relleu i importància. En els poemes èpics de l'Edda islandès el forçut déu Thor lluita i venç el negre drac Nidhoggre i el no menys maligne serpent Yormungand. Sigurd, l'heroi de les sagues viquingues, arrenca el cor al drac Fafner després d'ocir-lo, i deslliura la presonera d'aquest, l'encantada valquíria Sigurfrida o Brunilda. Beowulf, protagonista dels antics poemes èpics dels anglosaxons, es dirigeix al palau del rei danès i allí mateix mata el drac Grendel i la seva mare dragona, que havien estat martiritzant el poble durant dotze anys. I, el més conegut de tots: Sigfrid, el doble de Sigurd, i heroi dels Nibelungs, que resta invulnerable (menys en un punt de l'esquena) gràcies a la sang del drac que ha mort per salvar el son màgic que patia l'encantada Crimhilda, convertida per Wagner en Brunilda.

Francesc Maspons i Labrós, en una nota molt erudita del seu llibre *Tradicions del Vallès*, esmenta encara altres exemples dels cicles èpics bretó, longobard i variants escandinaves entorn del mateix tema. Una cosa semblant fa Martí de Riquer en un article intitulat *El dragó de San Jorge y el dragó de Vilardell* ("San Jorge". Revista de la Diputació Provincial de Barcelona, n.º 2 abril 1951). A ells remeto el possible lector interessat en aquest tema.

En totes les variants fins ara comentades (podríem afegir-hi, també, les citacions bíbliques a aquest animal dels profetes Daniel, Miquees, Jeremies, Isaïes i, ja en el Nou Testament, del llibre de l'Apocalipsi), el drac té un clar significat simbòlic negatiu. És, com la serp, el símbol del mal, l'adversitat i la desgràcia, que guarda tresors cobejats per l'home (riqueses materials; dones verges, que en la societat patriarcal són percebudes també com a tresors, i més simbòlicament la saviesa o la immortalitat). Aquest simbo-

lisme diabòlic, que no és ni molt menys l'únic (com veurem en parlar de la figura del drac a les civilitzacions de l'Extrem Orient), és el més estès també en les variants concretes de la llegenda de sant Jordi i el drac, en les quals ara entrarem.

LES VERSIONS DE LA LLEGENDA DE SANT JORDI I EL DRAC

Les versions sobre la llegenda del drac són nombroses, i aquí ens hem vist obligats necessàriament a fer-ne una selecció, selecció que malgrat la manca d'exhaustivitat creiem mínimament significativa. Distingirem a grans trets tres menes de versions: *les antigues* (que inclouen la *Llegenda Auria* de Iacobus de Voragine, del segle XIII; els *textos manuscrits del segle XIV o XV*, conservats a la Biblioteca de Catalunya i a la Biblioteca Reial de Madrid i que ens són coneguts gràcies a la transcripció feta per Ramon d'Alòs-Moner i, en tercer lloc, la *Consueta de Sant Jordi*, petita obra de teatre mallorquina datada el 1598 o 1599 i publicada en un volum de l'Editorial Barcino intitulat *Teatre Hagiogràfic*). El segon tipus de versió és la que anomenarem *romàntica*, i de la qual presentarem només dues variants: la primera, publicada per Francesc Maspons i Labrós al *Calendari Català* (1869), amb el títol de *La Llegenda de Sant Jordi*, i la segona, recollida per Anna de Valldaura en el seu llibre *Tradicions religioses de Catalunya* (1877) amb l'encapçalament de *Sant Jordi i el drac dels tres elements*. En tercer lloc, i sota l'epígraf de *versions modernes*, incloem la llegenda tal com l'explica Joan Amades en el *Costumari Català* (Salvat, S.A., 1952) i la refusió de la versió d'Anna de Valldaura i Joan Amades publicada per Lluís Millà dins el seu llibret *Sant Jordi, patró de Catalunya* (Ed. Millà, 1972). Amb la finalitat de refugir la pesada repetició d'elements comuns que inevitablement apareixen a totes les versions i

variants ressenyades, descriuem en tota la seva extensió la versió més antiga, i en les altres assenyalarem només aquells elements nous que, en una exposició cronològica del tema, es fan presents.

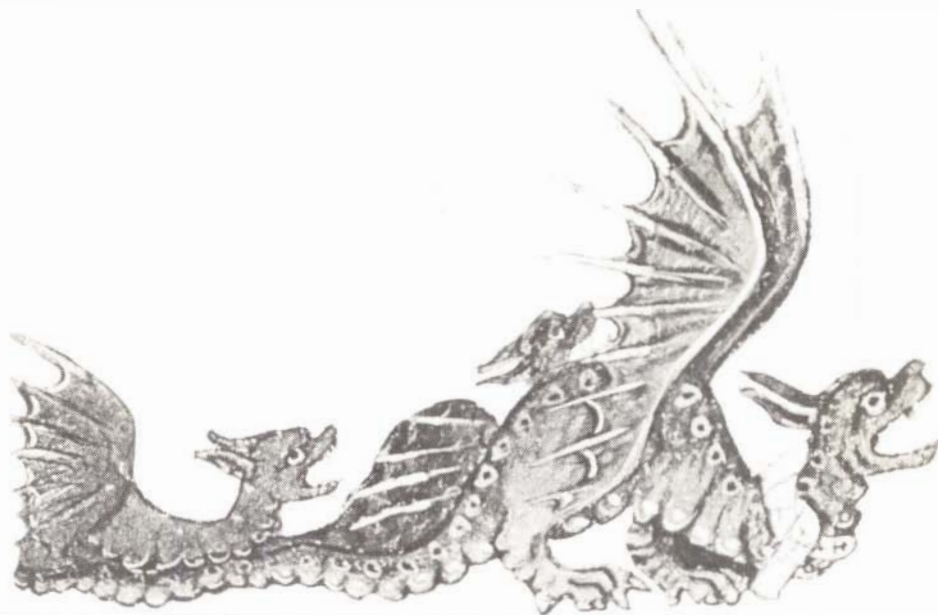
A. Les versions antigues.

Comencem amb el *Flos Sanctorum* o *Llegenda Auria* de Voragine. De bon principi, l'autor ens diu que Jordi, tribú capadoci, havia vingut a la ciutat de Silene (Llívia) prop de la qual hi havia un llac on vivia un monstre que havia destruït força vegades la gent d'armes que havia intentat d'ocir-lo. El monstre sovint s'apropava a les muralles de la ciutat i amb el seu alè pudent i enverinat matava tot el que trobava. Per tal d'evitar tan desagradables visites, els ciutadans li donaven cada dia un parell de moltons, en un intent d'apaivagar la seva voracitat. Els moltons, però, van començar a escassejar i aleshores els ciutadans, reunits en consell, van decidir per calmar la fera donar-li cada dia un home i una bèstia. Ningú no es va poder lliurar de la terrible obligació, i el monstre anava cruspint-se amb golafreteria tots els nens i nenes de Silene. Vet aquí que l'atzar va designar un dia la filla del rei per al sacrifici. El monarca, esborronat, va oferir or, argent i la meitat del seu reialme per obtenir la salvació de la seva filla. Però el poble va irritar-se contra aquest, que havent promulgat l'edicta —que ja havia destruït tots els infants dels súbdits— pretenia, ara, escapolir-se'n. El van amenaçar de cremar-li el palau amb ell i tots els estadans dins, i el rei, que va comprendre que tot era perdut, enmig de gemecs i plors, va aconseguir del poble un ajornament de vuit dies per poder plorar la seva filla. En acabar el temps concedit el poble es va adreçar de nou al palau del rei i el va increpar dient: "Per què perds el teu poble per la teva filla? Tots estem morint per l'alè d'aquest monstre". El rei va ordenar que es guarnís la donzella amb les vestimentes reials i, després de besar-la tendrament i adreçar-li unes sentides paraules de comiat, la va beneir. Tot seguit ella va dirigir-se cap al llac.

Jordi, que passava per allí, va observar que la noia plorava i, atansant-s'hi, va preguntar-li què tenia. La filla del rei, sense contestar les preguntes d'aquest, li va aconsellar d'allunyar-se al galop si no volia morir amb ella. L'intrèpid cavaller va contestar: "No temis i digue'm què esperes aquí i per què tot aquest poble ens mira". Malgrat que la noia insistia en el propòsit de morir sola, va acabar conatant al cavaller el motiu de la seva desesperança. Jordi la va tranquil·litzar de nou i va prometre ajudar-la en nom de Jesucrist. En aquest moment, el monstre va sortir de l'aigua i la donzella, tremolosa, va demanar per darrera vegada al cavaller que fugís de pressa. Aquest, però, per tota resposta va muntar al seu cavall i fent el senyal de la creu i encomanat-se a Jesucrist, va envestir el fent el senyal de la creu i encomanat-se a Jesucrist, va envestir el monstre amb tanta força que el va travessar, i el va fer caure per terra. Aleshores, dirigint-se a la filla del rei, li va ordenar de lligar pel coll el monstre amb el seu cinyell i no témer res. Quan això va ser fet, el monstre va seguir la donzella com un gos manyac cap a la vila. Els vilatans, en veure-ho, van fugir cap a les muntanyes tement morir tots plegats. Jordi va retenir-los donant-los confiança i assegurant que ell era un enviat de Déu per deslliurar-los del monstre. Aleshores els va dir: "Creieu en Déu, que cadascú de vosaltres sigui batejat i jo mataré aquest monstre". Sense pensar-s'ho dues vegades el rei i tot el poble, en nombre de vint mil homes, sense comptar dones i infants, van ser batejats, i Jordi va desembeinar l'espasa i va llevar el cap al monstre; llavors va manar que quatre parelles de bous se l'empotessin fora de la vila.

El rei va fer construir una església en honor de la Verge Maria i sant Jordi (de l'altar de la qual brolla una font que guareix els malalts) i va fer ofrena d'immenses riqueses a Jordi; ell, però, les va refusar i les va distribuir entre els pobres. Després va fer al rei les recomanacions següents: tenir cura de les esglésies de Déu; honorar els capellans; assistir devo-

tament als serveis divins i ser caritatius amb els pobres. Havent dit això, va abraçar el rei i va partir d'aquells indrets. Aquesta primera versió d'I. de Voragine addueix com a afegitó: "Alguns llibres diuen que en el moment en què la filla del rei anava a ésser devorada pel monstre, Jordi va fer el senyal de la creu i el va matar." Més endavant parlarem del significat d'aquesta variant pietosa.

Les dues versions catalanes antigues introdueixen lleus modificacions de fons a la *Llegenda Auria*, malgrat que, com que són força més extenses, detallen amb més cura els diferents incidents. Així, el "monstre", únic apel·latiu amb què el designa l'autor medieval, esdevé en la versió del segle XVI o XV un drac, i Jordi rep sempre el nom de monsenyer sent Jordi; els diàlegs entre el rei i el poble, demanant aquest darrer que el rei compleixi el que ha promès, són més llargs i punyents (el rei no vol accedir de cap manera a sacrificar la seva filla). També són més elaborades les converses entre la infanta i el rei, i aquesta i sant Jordi. El cavaller tracta de "filla" o "ma filla" la donzella i té clar que el drac causa estralls als vilatans perquè aquests adoren el déu Apol·lo. El sant cavaller, per altra banda, sermoneja amb fruïció els arraïxats neòfites i els passa el catecisme mentre sant Alexandre ("bisbe, lo qual era estat turmentat de molts e diverses turments per lo nom de Jesucrist") els manté dejunant tres dies abans de batejar-los. Immediatament Sant Alexandre els va fer combregar i, per ordre de sant Jordi, va ser bisbe de la ciutat.

Les variacions introduïdes per la consuetud mallorquina de sant Jordi són al començament i al final de la narració. Vegem-les: Tres caçadors anant de cacera es troben amb un drac que llença flames d'alè pudent fins al cel, i que devora ovelles i bous pels camps. En intentar matar-lo, el drac n'arplega un i se'l menja mentre els altres dos aconseguen escapar-se i comuniquen al rei la mala nova. Aquest, tement l'empobriment o pèrdua del seu reialme, mana a l'agutzil d'organitzar un exèrcit per tal de

matar el monstre. L'exèrcit, però, és destruït i els supervivents de l'escomesa del drac asseguren al rei que la bèstia és, més que un drac, un dimoni, de pell més resistent que el cuiró o l'acer i impenetrable, per tant, a les seves armes.

El rei, en assabentar-se de la desfeta, invoca els déus lamentant-se novament de la seva desgràcia i de la por de perdre el reialme. Els seus consellers li pregunten d'abandonar la ciutat, però el rei, ben al contrari, ordena que cada dia s'ofereixi al drac una ovella i un home, que serà triat a sorts, segons el sistema inseculatori. El mateix rei proposa, en darrer lloc, que la seva única filla entri també en el sorteig. La primera víctima és un fadrí que, enmig de protestes i súplices, és lligat a un pal on el drac se'l menja. L'atzar designa, en segon lloc, la filla del rei com a víctima per ser lliurada al drac. La continuació del relat és calcada a les dues versions anteriors, amb l'única modificació que entre els béns oferts pel rei a sant Jordi en agraïment a la seva gesta, aquest inclou la mà de la seva filla.

B. Les versions romàntiques

Les descripcions romàntiques de la llegenda de sant Jordi n'emfasitzen els aspectes cavallerescs, i introdueixen, a més, detalls descriptius (i n'obliden d'altres) segons el gust de l'època. La variant d'Anna de Valldaura és més significativa en aquest sentit que la proporcionada per Maspons i Labrós, que, exceptuant una acurada i original descripció del drac, segueix amb fidelitat les versions més antigues. Anna de Valldaura situa l'acció a terres catalanes i, a diferència de les altres variants vistes fins ara, en les quals el rei amenaçat del poder del drac llença contra aquest els seus exèrcits, aquí són diversos cavallers els qui, individualment, intenten occir la fera, amb el propòsit de salvar la princesa de la qual estan enamorats. Aquesta, ultra ser virtuosa i innocent, és bonica, té cara d'àngel i és tan coratjosa que ella sola es dirigeix al sacrifici (en les versions més antigues els cavallers s'enduen la donzella i la lliguen al pal de l'holocaust). El monstre o cucafera viu en una cova del bosc i deixa de

tenir les característiques marines o lacustres que fins havia tingut. Sant Jordi, la descripció física del qual també ens era desconeguda, és un galant cavaller, ros com un fil d'or i de rostre angelical, que ha vingut expressament a terres catalanes per salvar la virtuosa i gentil donzella. Aquesta, a més de les virtuts ja esmentades, en té encara dues altres: és cristiana i patriota fins al moll de l'os. Així, mentre va pel bosc, desgrana pietosament un parenostre i, poc després, en l'animat col·loqui que manté amb sant Jordi, li pregunta:

- Sou d'aquestes terres, cavaller?
- Per què m'ho pregunteu?
- Per afegir vostre nom a la llista dels prohoms catalans heroics que servo en ma memòria.
- Doncs... No só català, donzella.
- Si que em dol! I com vos dieu?
- Jordi."

Els esbufecs del drac, desitjos de la cara tendra de la donzella, posen punt i final a l'entendridora conversa. Sant Jordi després d'haver ferit el drac demana a la noia "la cinta que volta la vostra cintura", desig que aquesta satisfà immediatament, i pronunciant unes paraules de comiat desapareix.

C. Les versions modernes

Joan Amades i Lluís Millà, el darrer dels quals com diem segueix Anna de Valldaura i el mateix Amades, situen l'acció a la ciutat tarragonina de Montblanc. Les variacions van, en els dos casos, en la línia de potenciar el paper just del monarca. El rei, home insubornable, posa per condició que, a desgrat de las protestes dels seus súbdits, els membres de la família reial siguin inclosos en el sorteig que haurà de designar les futures víctimes del drac. En la mateixa direcció, quan l'atzar assigna a la filla del rei el paper de víctima, els súbdits s'ofereixen per substituir-la, però aquesta s'hi nega. (Observeu que som lluny dels esgarips del monarca de les versions medievals que només accepta el fet quan l'amenaça de calar foc al palau i rostir-lo a ell i a tots els estadants dintre!) Es descriu, per altra banda, amb tot luxe de detalls, l'efecte

LES INTERPRETACIONS HISTORICISTES DE LA LLEGENDA

que fa la princesa dirigint-se tota sola i vestida com una núvia (amb un vestit blanc immaculat i la rossa cabellera davallant-li esquena avall com una riuada d'or) vers el sacrifici. La galanteria de sant Jordi no té parió. Segons Millà, "en morir (el drac) es fa fonedís en terra i davant els ulls admirats de tothom, on el drac s'ha fos neix un roser de roses roges com la sang. Sant Jordi, en cull la més formosa i l'ofrena, amb una reverència a la princesa..." (op. cit. pàg. 49), i entre crits d'aclamació de la gent se'n va pel portal de Sant Jordi de Montblanc.

Fins aquí les versions de la llegenda. Sobre el fons al·legòric, simbòlic i metafòric del transsumpte argumental que acabem de veure, ben aviat es van començar a donar interpretacions que, seguint els corrents europeus de començament de segle, podem classificar en tres grans posicions. Per uns, d'orientació euhemèrica, la llegenda de sant Jordi mostra, com la resta de llegendes, rondalles i mites de tots els pobles, un rerafons històric. Els herois, superhomes, i fins els déus haurien estat, segons aquest enfocament, personatges reals, les gestes dels quals van deixar una profunda petja en els seus contemporanis que, amb l'objectiu de recordar-los, van crear narracions èpiques destinades a magnificar les seves heroicitats. Aquestes narracions, transmeses oralment, es van recarregar i embellir progressivament amb trets fantàstics i sobrenaturals fins a arribar a divinitzar els personatges heroics que les protagonitzaven.

Altres pensadors, partidaris de la teoria simbòlica i al·legòrica dels mites i rondalles, centren la seva atenció en el significat profund, obscur i hermètic de les narracions populars, en les quals la saviesa antiga ha personificat diversos tipus de sentiments, forces i emocions, externes o internes, que cal desentrellar per captarne el significat últim i pregon. Dins aquesta segona orientació distingirem dos aspectes: el naturalista i el psicologista, segons siguin aspectes externs o interns els que es creuen simbolitzats en la llegenda.

Martí de Riquer (*El dragón de San Jorge y el dragón de Vilardell*), referint-se a diverses llegendes del drac, escriu: "El tema (...) del dragón que infesta una comarca, es el punto de partida obligado de todos los relatos de este tipo. Aceptando cierto erhemerismo se acostumbra interpretar como la transformación legendaria del recuerdo de las fechorías de algún ladrón o asaltador de caminos que intranquilizaba determinada región. De ahí la tan corriente vinculación de los dragones y las serpientes a cuevas, que es donde acostumbran a guarecerse los ladrones".

Que nosaltres sapiguem, aquest tipus d'interpretació és inexistent a Catalunya. En canvi, quant a la interpretació és més que freqüent l'associació entre el drac i els moros amb la consegüent identificació de sant Jordi amb el cavaller feudal que lluita contra aquests. Metodològicament caldrà distingir dues variants en aquesta classe de lectura: la variant *cavalleresca* pròpiament dita i la *pietosa*. La primera és susceptible de la següent formulació: les forces del mal (el drac) que envaeixen Catalunya (representada simbòlicament per la indefensa donzella filla del rei) no són altra cosa que les hosts dels sarraïms. Aquests cometen tot tipus de malvestats (destrucció de collites, destrucció de ramats, destrucció d'exèrcits) i, quan esenyorits ja dels quatre elements (no en va el drac domina l'aire, la terra, l'aigua i el foc), es decideixen a cruspir-se la donzella (la deseparada Catalunya), apareix sant Jordi, el jove cavaller representant de l'aristocràcia feudal catalana que, en aferrissada lluita contra l'invasor golut (el drac-moro que tot s'ho menja), el fereix de mort, i davant els ulls astorats d'un rei i d'un poble impotents que ben poca cosa han fet per evitar el desastre retorna la donzella al rei sense demanar res a canvi.

Aquest enfocament no és exclusiu de la llegenda de Sant Jordi i el drac, perquè el trobem relacionat amb altres herois forjadors de la nació catalana, com Guifre el Pil·lós, el comte Ramon Berenguer III o bé el cavaller Soler de Vilardell, tots ells matadors de dracs (vegeu, en aquest sentit: Pablo Piferrer: *Recuerdos y bellezas de España*, vol. I. pàg. 41 i ss; F. Maspons i Labrós: *Tradicions del Vallès*. Reimpresió de 1952; Martí de Riquer, op. cit. i Joan Amades: *Èssers fantàstics* 1927 Institutió Patxot).

Segons s'infereix de totes les variants que acabem d'esmentar, els alarbs eren grans afeccionats als dracs, bèsties que, segons la tradició, abundaven en les seves llunyanes terres. Els moros els criaven amorosament i sovint, quan anaven de campanya, en portaven algun de petit que, arribat el moment oportú, era dipositat en alguna cova des d'on es convertiria, amb el temps, en l'estrall dels exèrcits cristians. Els seus amos, que tenien cura de tots els detalls, deixaven sempre la bestioleta ben proveïda de menjar —moltons, cavalls i bous als quals trenquen les potes perquè no poguessin fugir. Els dragolins s'atipaven a desdir i ben aviat es feien grossos i cepats, de manera que estaven en condicions d'espavillar-se pel seu compte. I aquí començaven els maldecaps per als pobres cristians que observaven, espaordits i sense gaires possibilitats d'evitar-ho, els pantagruèlics àpats amb què, a base dels seus ramats, s'engreixaven aquesta mena de bèsties.

La continuació de la rondalla la coneixem. Quan la situació esdevenia insostenible apareixia el cavaller heroic que, amb la força de les armes, venia el drac, i reinstaurava així l'equilibri perdut. Ara bé, aquests monstres no només podien ser vençuts amb les armes i, per tant, per cavallers guerrers, sinó que temien així mateix, potser pel fet de venir a terres paganes, la força de les pregàries i la santedat.

Una variant gironina de la llegenda, transmesa primer per Pere Alsius i després per Lluís G. Constans (*Rondalles*. Banyoles, 1952) serveix d'encavalament

de la versió cavalleresca pròpiament dita i de la que, unes ratlles més amunt, qualificàvem de pietosa. Vegem-la.

Carlemany, que lluitava contra els alarbs per terres de Banyoles, decidí enfrontar-se a un drac que tenia aterrits els banyolins, després d'observar com els homes més agosarats del seu exèrcit havien fracassat. En el combat, la fins llavors invicta espasa de l'emperador es va esmicolar de tants cops que va donar contra les escames del drac, que l'heroi va haver de retirar-se. Llavors, la gent va comprendre que no era pas el coratge físic el que calia per vèncer la bèstia infernal, sinó la santedat. Van buscar, doncs, Mer, sant anacoreta que havia abandonat la glòria guerrera per la vida eremítica, perquè anihilés la fera. El sant, havent-se preparat amb aspres dejunis i mortificacions, es va dirigir cap al drac li va tirar la seva estola i el va amansir miraculosament. El drac el va seguir com un anyell fins a la plaça de la vila, on el poble, enmig d'una gran festa, li va donar mort. Constans afegeix una llarga nota en què escriu: "...sostenen altres que (el drac) era un poderós sarraí que oprimia feroçment els cristians de la comarca, exigint-los un ominós tribut, i sant Mer, segons aquesta interpretació, era un sant benedictí de Narbona que, allistat a l'exèrcit de Carlemany, per combatre els enemics de la fe, matà el cabdill moro i fou recompensat per l'emperador amb la fundació del monestir".

La versió de la llegenda del drac de Banyoles està molt influïda per les variants pietoses "pures", tal com es troben al nord dels Pirineus. Aturem-nos-hi un moment. Es conta que la ciutat de Tarascó es veia amenaçada per un drac (d'aquí el nom de "tarasca" que també reben aquests monstres). Santa Marta va decidir foragitar-lo, es va treure el cinyell i el va passar pel coll del monstre, que la va seguir com un cadell manyac (vegeu *Mireia* de Mistral, cant XI). Aquesta tradició, protagonitzada també per santa Margarida i força d'altres sants i santes de França i Alemanya, no la trobem amb tanta precisió a Catalunya, malgrat que

és prou antiga perquè ja Voragine se'n faci ressò. Per què, podem preguntar-nos ara, a França i Alemanya és tan freqüent i a Catalunya no? Hi ha dos autors, almenys, que han intentat respondre l'interrogant. El primer, Maspons i Labrós, ens diu en aquet respecte: "El cristianisme, llaç d'unió de la civilització antiga amb la que de nou es creava (...), aprofitant-se de la llegenda del drac, que tan bé s'avenia amb les idees cavalleresques importades per costum germànic, la canvià en son fons, conservant-li emperò la forma i simbolitzà en ella la lluita del bé amb el mal, de l'esperit amb la matèria,

de la llei de Déu amb el paganisme, transsumpte de la que llavors tenia lloc..." Es clar que aquest confrontament "que llavors tenia lloc" per Maspons i Labrós és l'època de la reconquesta en què la donzella captiva esdevé una "formosa al·legoria de l'Església". Uns anys després, Norbert Font i Sagué (*Per què Sant Jordi és patró de Catalunya?* "Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya", 1901) aprofundeix en el tema del simbolisme del drac dient: "En efecte, aquesta fera 's troba pertot menys en la naturalesa; és, per lo tant, una creació simbòlica, ja del *dimoni* (...) ja de l'heret-

gia, com pretenen altres; però, sia lo que's vulga, lo cert és que la lluita ab el drach simbolisà la lluita del bé ab el mal, de la lley de Déu ab el paganisme. Ara bé: tant a França com a Alemanya, el paganisme o l'heretgia foren vençuts mitjansant els exemples, prèdiques y oracions dels Sants i Santes que les convertiren a l'Evangelí y per aixó els *vencedors de drachs* (passen de 50 a França) fóren y són sants y santes, mentres que en la nostra Catalunya 'l geni del mar, el paganisme, estava representat pels alarbs, als quals no's podia vèncer mitjansant les oracions i prèdiques, sinó ab l'esforç de

les armes, y veus-aquí per què'ls nostres *vencedors de drachs* són guerrers) (op. cit. pàg. 113).

Sintetitzant: els sarraïns, associats amb idees de mal, matèria, paganisme i satanisme —el drac de la llegenda—, són vençuts pel bé, l'esperit, el cristianisme i el voler de Déu, o sigui sant Jordi. Així, el nucli més significatiu de la llegenda que ens ocupa no seria altra cosa, segons els intèrprets que fins ara hem vist, que l'expressió simbòlica i al·legòrica d'una lluita, el rerafons de la qual seria la lluita real i història menada contra els sarraïns durant la reconquesta.

LES INTERPRETACIONS NATURALISTES DE LA LLEGENDA

La primera versió catalana escrita de la llegenda del sant cavaller comença amb una interpretació etimològica del nom Jordi. Diu així: "Aquest nom Jordi és dit a *geos*, que és terra, e *orge*, que és habitar, quasi "habitant terra", ço és a saber la sua carn, la qual pris terra... En altra manera és interpretat aquest nom Jordi, car és a *gerar* dit, que és cosa sagrada, e *gion*, que és arena: quasi "sagrada arena", car així com l'arena és ponderosa e seca, així monsenyer sent Jordi és estat ponderós per multiplicació de virtuts; és estat sec per avorriment dels carnals delits.

"En altra manera és enterpretat aquest nom Jordi, car és dit a *gero*, que és peregrí, e *gyr*, que és tallament, e *us*, que és consellador (...)" (R. d'Alós-Moñer. pàg. 16-17).

Observen com les dues primeres interpretacions —"habitant terra" i "sagrada arena"— i en menys mesura la tercera —"peregrí"— ens porten cap a una direcció desproveïda de qualsevol connotació cavalleresca o guerrera i, en canvi, ens apropen a tot un nou conjunt de components relacionats amb la natura, la fertilitat, la

terra, aspectes que, com intentarem desenvolupar a continuació, implícitament o explícita estan també a la base de la llegenda de sant Jordi.

"Gairebé arreu de la vella Europa— escriu Amades en el seu llibre *Costumari Català*—, sant Jordi és venerat com a protector del blat i dels grans en general. Jordi, originàriament equival a pagès, o camperol, procedent o gentilici de la Geòrgia, terra de gran pagesia, en el conreu dels cereals té molta importància." I continua el folklorista dient: "Sant Jordi sembla ésser el succedani d'una primitiva divinitat agrària molt arcaica. afavoridora del traspàs del temps fredorós al de primavera, que vetllava pels esplets de les graminies, concepte que encara perdura entre la ruralia actual, expressat per boca del refrany." (pàg. 301)

Certament el refrany relaciona el dia de Sant Jordi amb la meteorologia i amb diferents espècies vegetals com el raïm (el vi), les cireres, el blat, les prunes, les peres i, sobretot, amb l'ordri. El mateix Amades (op. cit.) descriu tot un seguit de processons, peregrinacions i aplecs primaverals de caient agrícola, que diferents pobles iniciaven precisament la diada de Sant Jordi. Algunes d'aquestes manifestacions —la processó de les falzies d'Ardevol—, per exemple, es relacionava amb el retorn d'aquests ocells migratoris que anuncien l'arribada del bon temps; d'altres costums, com la benedicció de les moreres en les terres on es conrea aquest arbre, la processó de "matar la cuca", les fires de roses, el recull de valeriana (considerada de gran virtut remeiera en aquest dia, car, segons es creu, el lloc on hi va haver el combat entre sant Jordi i el drac era un camp de valeriana), etc., ens porten, tots ells, a la consideració que el dia de Sant Jordi té unes determinades significacions simbòliques estretament lligades a idees de fertilitat i fecunditat, vegetal i animal.

Però això no és tot. La següent citació d'Amades complementa el que anem apuntant. Diu així: "Els nostres avis creien que avui els marits que tenien la muller infidel els sortien com dos petits

granets o bonyets, un a cada costat del front, que eren l'inici de les banyes que des d'avui se'ls començaven a manifestar. Hom cantava pels pobres marits una cançó mortificant que deia: "Sant Jordi ha vingut / i els arbres floreixen / i als pobres cornuts / les banyes els creixen". Si afegim a aquest esplaïament de la sexualitat femenina extramarital l'existència de danses i balls realitzats a la llum d'una foguera, el ball de les crespelles d'Odena, de clares significacions eròtiques i altres costums semblants, observarem com a la revifada primaveral de la natura li correspon també una exaltació simbòlica de les capacitats fecundants humanes. La rosa, símbol de l'estimació i l'amor, i típica de la diada, seria una bona prova del que diem.

Aquesta nova orientació en el tractament de la llegenda ha generat, en aquests darrers anys, dues noves interpretacions de la temàtica de sant Jordi i el drac: la de Josefina Roma (*Aragón y el carnaval*. Guara Editorial, 1980) i la de Joan Senent-Josa (*Elogio del dragón*. "Ajoblanco" n.º 41, gener de 1979). Per Josefina Roma, que emmarca la figura de sant Jordi dins una àmplia concepció simbòlico-ritual entorn de la fertilitat del món vegetal, animal, humà i còsmic, l'heroi és un ésser sobrenatural i diví encarregat de conduir el difunts errants cap al món superior. El cavall blanc, missatger dels difunts en les cultures europees pre-romanes, és personificat, posteriorment, en diferents sants —sant Jaume, sant Miquel, sant Martí, i sant Jordi—, tots ells genets de cavalls blancs que, una vegada cristianitzats, simbolitzen el poder del món sobrenatural i diví en la seva lluita contra els poders de l'inframón. Els perills d'aquest darrer, simbolitzats en animals que viuen en coves com l'ós, el llop, i sobretot el drac, han de ser exorcitzats, car en la seva cristianització han esdevingut representants del poder diabòlic i infernal, perdent el caire ambivalent que havien tingut en les cultures pre-cristianes. El drac és —en paraules de J. Roma— "La representació de las fuerzas del infra-

mundo, el devorador de vivos y difuntos, ya que engloba en sí el dominio de los cuatro elementos. Sale de la tierra o del agua, saca fuego por la boca y vuela por los aires. Por esto se comprenderá que fuera asimilado al demonio como gran poder anti-dios" (op. cit. pàg. 53). Així, quan els genets sobrenaturals deslliuren la terra dels poders de l'inframón, abatent o allunyant els seus representants, els difunts poden retornar al lloc que els pertoca, i l'harmonia còsmica queda restaurada.

Quan es consulta en un diccionari de símbols el terme "drac" s'observa que els aspectes negatius, que fins ara hi hem vist referits, no són els únics ni els més importants. El simbolisme del drac és ambivalent i a les civilitzacions de l'Extrem Orient, la xinesa sobretot, el drac és un poder celestial, creador i ordenador que condensa, a redós seu, tot un conjunt de significats positius. És símbol de la pluja i del tro que l'anuncia, de la germinació, de la vida vegetal, del renovellament cíclic, de la primavera i de la natura solsticial. El drac garanteix els ritmes vitals en el seu més ampli espectre, i assegura, per tant, l'equilibri, la prosperitat i l'ordre còsmic.

Aquesta polivalència simbòlica entorn de la imatge del drac és la que forneix les bases interpretatives d'un curiós i original tractament del qual és autor Joan Senent. Senent assenyala, en primer lloc, els aspectes positius que el drac, com a principi femení i fecundador, té a l'Extrem Orient, i afegeix a continuació: "*Si de Oriente (China y Japón) regresamos hacia Occidente, el Dragón va perdiendo progresivamente su carácter positivo hasta convertirse en la quintaesencia del símbolo del mal. En la India e Irán aparece ya unido a las fuerzas negativas, pero al llegar a nuestra civilización occidental de raíz cristiana donde el Dragón adquiere ya un carácter netamente maléfico"*. (op. cit. pàg. 45)

Aquesta inversió en el simbolisme del drac (aclarim que per l'autor el drac hauria tingut entre els paleocatalans un significat semblant al que té a les cultures orientals) no seria res més que el reflex de

tot un seguit d'inversions sistemàtiques més profundes de clara intencionalitat política que el cristianisme triomfant va imposar a les civilitzacions vençudes. Del resultat d'aquest confrontament, n'hauria sorgit una nova escala de valors fonamentada en parelles d'opostos del següent tipus: Orient / Occident; Est / Oest; Velles Societats / Noves Societats; Mal / Bé; Paganisme / Cristianisme; Diable / Déu; etc., en un clar procés maniqueu que aprofita la llegenda de la lluita de l'heroi contra el monstre, o més concretament, de sant Jordi contra el drac, per als seus fins propagandístics i culturalitzadors. No obstant això, i malgrat també que el cristianisme no va estalviar mitjans per aconseguir els seus objectius, l'èxit, a Catalunya, no hauria estat total. Joan Senent creu que certes zones del Principat haurien restat com a "illots-testimoni" de les tradicions pre-cristianes que van sobreviure a l'impuls del cristianisme dominador. La Patum de Berga, i sobretot l'ésser fabulós conegut per la Guita, Mulaguita, Mulafera i Mullaça, meitat drac, meitat mula, en seria un bon exemple. Aquestes romanalles permeten, segons l'autor, formular-se els següents interrogants: "*¿Por qué no ver en todo esto los restos, los islotes-testimonio de una cultura pre-cristiana que a nivel inconsciente ha actuado durante siglos como verdadera contracultura frente a la cultura de matriz cristiana? ¿Por qué no imaginar que los campesinos de antaño que vivían en el Berguedà y otros puntos de Catalunya rendían un culto al Dragón o la Serpiente, símbolos femeninos y fecundadores de la tierra?*". Lògicament, si fos possible contestar afirmativament aquestes conjectures formulades en forma interrogativa, no seria difícil inferir-ne la continuació. El cristianisme, mitjançant un procés d'inversió de termes, hauria convertit un principi femení, el drac-serpent fecundador de la terra, en un principi maligne, del qual hauria extret els fonaments per formular un mite teològic i masclista que capgirava, des de l'arrel, l'antiga funció simbòlica, ritual i cultural del mite primitiu.

Dibuix de Jordina Salvany i Rius (La llegenda de Sant Jordi, per Antoni Rumbau, Barcelona 1980).

LES INTERPRETACIONS PSICOLOGISTES DE LA LLEGENDA

Els dos blocs d'interpretacions que hem vist fins ara —les historicistes i les naturalistes— tenen, malgrat les divergències, un comú denominador: els símbols són percebuts com a cristal·lització o manifestació de forces, elements o situacions externes a l'individu. En canvi, les interpretacions psicologistes, de les quals ara ens ocuparem, tendeixen a interioritzar l'estructura dels mites i les llegendes veient en elles no l'expressió d'un fet extern, sinó l'expressió de la nostra pròpia estructura psíquica.

Va ser Sigmund Freud, el fundador de la psicoanàlisi, qui va posar en relleu la semblança que existeix entre el simbolisme oníric i els símbols que apareixen en els mites, llegendes, contes infantils i altres manifestacions de la fantasia col·lectiva i del folklore dels pobles. La similitud entre somni i mite (o llegenda), apuntada ja amb tota claredat a la *Interpretació dels somnis*, esdevindrà en l'evolució posterior de la psicoanàlisi la tesi bàsica en la qual recolzaran els partidaris d'aquest corrent. Tots ells, seguint Freud, que considera els somnis com l'expressió al·lucinatòria dels desigs reprimits del dorment individual, consideraran els mites i les llegendes com l'expressió dels desigs col·lectius dels pobles, per un simple procés d'inferència i analogia. La semblança que sembla haver-hi entre els dos fenòmens és, per altra banda, tan notòria que es designarà el somni, com a mite individual i el mite (o llegenda), com a somni col·lectiu.

La llegenda de sant Jordi i el drac no és cap excepció del que diem. Els diferents **psicoanalistes que se n'han ocupat ha destacat, amb lleus variants, els aspectes edípics i incestuosos mitjançant el recurs de la identificació del drac amb el pare-ri que rapta o vol devorar (expressió de**

desigs sexuals polimòrfics) una princesa (figura materna, sororal o filial). A aquests desigs incestuosos s'oposa la persona del fill (el jove cavaller), que, en feroç combat (expressió de l'odi sentit pel fill vers el pare castrador), venç i mata el drac (el parricidi edípic) i deslliura de les urpes d'aquell (el domini del pare odiat) la princesa (la imatge femenina cobejada incestuosament pel fill). No obstant això, i a diferència del casament d'Edip amb la seva mare, l'heroi (sant Jordi) rebutja casar-se amb la donzella (sublimació dels seus desigs primaris) i abandona l'escenari del combat (el sentiment de culpa produït pel crim l'empeny a allunyar-se'n), no sense abans retornar la verge al rei (la cara bona de l'ambivalent imatge paterna).

Aquest tipus d'interpretació, que podria ser adornada amb nombrosos detalls que encaixarien perfectament amb la interpretació psicoanalítica dels símbols —penseu només en la llança-fal·lus que branda el viril cavaller, o en el cinyell— cinturó de castedat que sant Jordi li mana treure's a la virginal donzella, etc.—, ha tingut poc èxit entre nosaltres i, que sapiguem, ningú no ha seguit per aquest camí.

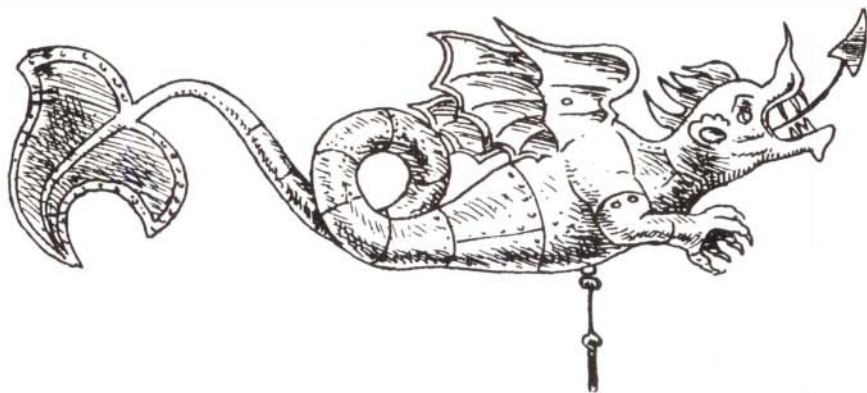
En canvi, l'orientació de Carl Gustav Jung sembla haver fet més fortuna. És impossible resumir en poques ratlles la rica i complexa concepció que del símbol tenen Jung i els seus seguidors i més encara la seva teoria de l'inconscient col·lectiu i les imatges arquetípiques que hi apareixen. Diguem, només, que per Jung i els seus seguidors el mite de l'heroi que lluita contra un monstre és la representació arquetípica d'una lluita interior en la qual el "Jo" triomfa sobre les tendències regressives de la *libido*. El drac, símbol del costat tenebrós, negatiu, instintiu i caòtic del nostre inconscient, i símbol també de la natura devoradora i mortífera d'una part de la nostra personalitat, ha de ser vençut. La lluita que l'heroi (el nostre "jo" bo, positiu i creador) manté contra la bèstia no és més que la prova heroica per excel·lència: la domesticació dels instints (recordeu l'aman-

siment del drac després de la lluita amb sant Jordi). Aquest amansiment i posterior mort del drac allibera, segons Jung, el nostre interior fent recular els aspectes regressius, involutius i animalitzats de la *libido*, i ens permet recuperar la donzella (la consciència o la vida) que el drac pretenia devorar. En poques paraules: el drac som nosaltres mateixos i només aquelles persones capaces de vèncer el mal d'elles mateixes tenen la possibilitat de convertir-se, com sant Jordi, en herois.

Ès Josep Ferrater Móra qui, a les *Formes de la vida catalana*, desenvolupa un tipus d'argumentació de ressonàncies maragallianes (vegeu, per exemple, l'escrit del poeta titulat *Sant Jordi, patró de Catalunya*) força pròxima a la visió intimista de Jung i els seus seguidors.

El filòsof destaca en el patrocini que sant Jordi té sobre Catalunya el seu caire de "cavaller" per una banda i, per l'altra, el fet de ser un cavaller que "mata l'aranya". Ara bé, aquesta aranya —el drac— no és ja símbol d'una realitat externa, car "en matar l'aranya, sant Jordi mata també un part de la nostra existència, mata el nostre interior diable, el que ens tempta perquè traïm el nostre fons autèntic. Perquè la més gran traïció possible és justament la traïció del que som essencialment (...) L'aranya que tots portem dintre i que cal matar de tant en tant és, així, l'aranya de l'emascarament i de la falsificació, aranya infinitament més perillosa que la que ens pot escometre de fora estant". D'aquesta argumentació el pensador n'infereix que la divisa de sant Jordi podria ser: "En primer lloc, la necessitat que siguem, com ell, cavallers, que estimen el nostre passat la part més noble, i de la història —individual i col·lectiva— els fragments més dignes. En segon terme, la conveniència de matar totes les aranyes, especialment les invisibles, les aranyes de la insinceritat, de la mentida, de la mera i simple conveniència" (op. cit. pàg. 157). Només així, sant Jordi esdevindrà amb tota plenitud un símbol col·lectiu de concòrdia, unitat i consciència de continuïtat catalanes.

Fins aquí les diferents interpretacions. Com fàcilment es pot veure, hi ha lectures per a tots els gustos: des de la interpretació més estesa en la qual el drac simbolitza el poder sarraí i sant Jordi el català —cavalleresc— feudal, passant per la identificació del drac amb les religions paganes pre-cristianes, el pecat, o el dimoni (i sant Jordi, en el pol oposat personificant el cristianisme, la virtut i la santedat respectivament), fins a aquelles altres que proposen veure en el drac la cristallització dels poders de l'inframón o bé els nostres desigs inconscients, contraposant aquests amb les forces sobrenaturals o la consciència, hi ha, repetim, un ampli espectre interpretatiu que reflecteix l'extraordinària riquesa simbòlica i al·legòrica de la llegenda. Precisament perquè aquest simbolisme és tan ric, pensem que no està esgotat i les ratlles que segueixen són un modest intent d'arrodonir amb una nova hipòtesi de caire antropològic-social les diferents lectures que fins ara hem presentat.

EL MODEL PATRIFOCAL I LA LLEGENDA DE SANT JORDI

Segons Lévi-Strauss, el mite és un model lògic que intenta superar o resoldre una contradicció que té plantejada la cultura de referència. L'anàlisi realitzada en altres ocasions (**) sobre alguns dels mites més importants de Catalunya —el mite de la Sagrada Família, el del comte Arnau i el de sant Jordi— ens ha portat a la conclusió que una de les constants comunes a tots els mites esmentats és la plantejada pel tema de la *descendència*, entesa aquesta bé en sentit ampli (la continuïtat i reproducció del sistema social) o bé en sentit restringit: l'existència o no de fills que continuïn i perpetuïn el llinatge familiar. Aquest segon cas, que és el que aquí ens

interessa posar en relleu, té tres variants diferents, segons siguin les situacions que poden donar-se en aquest respecte, que són: a) manca de descendència; b) existència de descendència masculina i femenina, i c) manca de descendència masculina, però sí femenina. Cadascuna d'aquestes situacions genera un model cognitiu diferent, model que en la nostra opinió reflecteix les ansietats, els conflictes i els traumes que giren a l'entorn de la successió de la *imago patris*, entesa aquesta en els seus diferents aspectes de pare de família, propietari terratinent, governant (o rei) i Déu. Donada la impossibilitat d'endinsar-nos aquí en aquesta problemàtica ens limitarem a l'anàlisi de la llegenda de sant Jordi que il·lustra la variant c, o sigui la continuïtat del llinatge familiar i reial a través d'una femella.

Fa uns anys, Ignasi Terrades (*Organización económica y protección de la virginidad*, 1972. Ethnica) va proposar un model interpretatiu sobre el paper econòmic de la virginitat en el circummediterrani en el qual sant Jordi pren el paper del "cavaller virginal" que allibera una verge (la filla del rei) disposada a sacrificar-se pel seu poble, semblantment a la ifigènia grega. Posteriorment, nosaltres, primer junt amb Francesc Prat i Figueras i després sols, hem treballat en una direcció semblant. Desenvoluparem la hipòtesi per punts.

A. Un rei, amb una filla única i sense fills mascles que li succeeixin, veu amenaçat el seu poder per un monstre estrany (el drac) que causa estralls en el seu regne. Aquests estralls són d'ordre territorial (el drac ha envaït la demarcació territorial del monarca); econòmics (en les versions més elaborades, el drac amb el seu alè pestilent asseca les plantes, envorina les fonts, empesta els camps, i encomana malalties a persones i animals, a més de devorar-los) i personals (el drac devora els habitants súbdits del monarca).

B. El rei envia els seus exèrcits contra el drac enemic, però és endebades. La debilitat del poder reial resta palesa i els seus exèrcits (o cavallers en altres variants)

són sistemàticament destruïts pel drac, que domina la terra, l'aigua i el cel.

C. En observar el rei el seu fracàs i negant-se a abandonar el regne, decideix (en algunes variants és tot el poble en assemblea) el que Maspons i Labrós en diu: "entrar-hi a pactes y veure de quin modo la podian tindre contenta".

D. Els "pactes" que hom estableix amb el drac ens són ben coneguts: caldrà que cada dia se li entregui una persona i un animal. Curiosament, però, en el sorteig no hi entren els adults sinó exclusivament els infants i adolescents. Altres versions (sobretot a partir del romanticisme) encara detallen més: el drac només es conforma amb donzelles tendres i formoses, o sigui la força reproductora del reialme. Aclarim aquest darrer punt.

Dins un tipus de societat d'orientació patrifocal (com és la que genera el relat) la dona és vista, bàsicament, com un bé econòmic que pot ser intercanviat mitjançant el matrimoni en el moment que així ho decideixen els seus parents masculins. La virginitat passiva de la donzella esdevé un valor econòmic propietat del pare (o dels germans grans si aquell falta) que aquests poden negociar quan vulguin, com vulguin i amb qui vulguin sense necessitat de consultar-ho amb ella. La cessió d'una noia a un altre grup de parentiu era per tant un assumpte econòmic i polític de primer ordre, sobretot quan a les classes altes el matrimoni era el mitjà per excel·lència de creació i reforçament d'aliances de tota mena. Les estratègies matrimonials regulaven, junt amb les regles de filiació, herència, descendència i residència, tot l'entrellat social que permetia la transmissió de la propietat i, per tant, la reproducció social del sistema. Cal assenyalar que aquestes estratègies matrimonials podien ser exògames (quan es negociava la noia amb un grup de parentiu estrany) o endògames (quan es preferia casar la noia amb algun parent masculí pròxim). La tendència més estesa i cognitivament dominant a la conca del Mediterrani ha estat la segona, àdhuc fins al punt que molts matrimonis poden ser qualificats d'incestuos. Tor-

nem, però, a la llegenda.

E. Quan l'atzar designa la filla del rei per ser lliurada al drac, aquest, angoixat, exclama: "Jo creya, filla, casar-vos / ab algun gran rey o príncep, / per a poder regalar-vos / puis que no tinch fills que aret. / Tot lo contrari veig, mesquí / que us tinch de donar per spos / un drach ple de cruel verí; / i jo restaré dolorós". I una mica més endavant, mentre abraça la seva filla, que aviat serà lligada al pal del sacrifici on anirà el drac a buscar-la, hi afegeix: "Filla, no's pot més escusar / le ten gran desditxa en vós. / Lo drach vos à conquistar / per ésser la vostre spos. / Abraçau-me, filla; veniu / y preniu tots vostros joyells; / perde's tot, puis que vós moriu, / pedras finas y los anells". Observeu com en els dos passatges esmentats apareixen tres aspectes complementaris com són: el desig del pare de casar la filla; la manca de descendència masculina del pare-rei i, en tercer lloc, l'equiparació del drac amb l'espòs, un espòs "ple de cruel verí" que ha conquerit la seva única filla.

F. A les altres versions antigues catalanes, els planys del rei semblen anar en una direcció semblant, que pot observar-se ja a la llegenda àuria. Així, en la transcripció dels manuscrits feta per Ramon d'Àlòs-Moner llegim: "O, filla mia, molt amada! çquè faré de tu, ne què diré quan io, trist, veuré les tuas núpcies, en les quals io cuidava ociure toros e vedells, pagós, gallines, e capons e moltes altres volatilies? Ara, filla cara, ets destinada que sies per lo drac devorada". Molt poc després, fa vestir la seva filla amb vestidures reials "e meté-li sus lo cap la corona nupcial" mentre li deia: "—O filla mia dolça! de tu esperava haver néts, fills de rei, los quals fossen nodrits en la falda real. Ara, filla mia vas a la pudor del drac (...) Filla mia, esperava a les tuas bodes apellar tots los comtes, prínceps, nobles, cavallers e oficials de tot mon regne; ara, filla mia, tots los de la ciutat són així ajustats per mirar com seràs per lo cruel drac devorada".

G. Vegem ara els aspectes que assenyalàvem en el punt E. En primer lloc l'an-

goixa del rei en veure que la seva única descendet li és arrabassada contra la seva voluntat, la qual cosa impossibilita l'existència de descendència masculina de tercera generació, o sigui aquests "néts, fills de rei" que després de ser nodrits en la "falda real" esdevindran els seus hereus i successors. Ara bé, perquè això hagués estat possible hauria calgut que el rei casés la seva filla pubilla dins el seu reialme amb un príncep consort que acceptés el paper que la cultura catalana tradicional tenia reservat al *pubill*. El *pubill*, o sigui, l'home que es casava amb una pubilla, era, simbòlicament parlant, un individu feminitzat. L'estatus cultural que tenia reservat era el de fecundador de la filla del seu sogre, qui, per manca de descendència directa masculina, esperava que li succeïssin els fills de la seva filla i no els fills dels seus fills com és el normal en les societats patrilineals. S'esperava del *pubill* una actitud sotmesa cap a la seva dona i més encara cap al seu sogre; havia d'acceptar una paternitat vicària envers els seus propis fills (els descendents de la pubilla portaven, sovint, el primer cognom matern i el segon patern) i totes les prescripcions, tant les jurídiques com les socials entorn de la seva persona, anaven en la línia de debilitar el seu paper cultural, amb la qual cosa s'obtenia, inversament, el reforç de l'estatus adscrit del pare de la seva esposa pubilla. Aquesta estructura generava, a més, un model de tipus cognitiu que hem analitzat en altres ocasions, en què la situació edípico-incestuosa entre filla i pare, normal a Catalunya, quedava potenciada al màxim. Aquest darrer recalca la propietat sobre els fills de la seva filla considerant-los com a propis i negant a l'intermediari (el *pubill*) la seva paternitat biològica i cultural.

H. Aquesta situació, podríem dir-ne ideal, no sempre era reflectida a la realitat, i la llegenda de sant Jordi n'és, penssem, ben il·lustrativa. El drac, percebut pel pare-rei com un espòs "ple de cruel verí"; com l'espòs que ha conquerit la seva única filla mitjançant la força és, simbòlicament, la imatge de l'*antipubill*,

que inverteix per sistema, allò que se n'espera culturalment. És, no cal insistir-hi massa, agressiu (envaeix el territori reial), destrueix les collites, els ramats i els exèrcits (el poder econòmic del rei) i conquesta, també si us plau per força l'única filla d'aquest (debilita el poder indiscutit del rei sobre la seva descendència femenina i la dels seus súbdits). L'estructura de poder tradicional adscrita, fonamentada en les constants de domini territorial, econòmic i personal queda, per tant, capgirada i invertida. I qui la capgira no és altre que el drac, la imatge perfecta de l'*antipubill*.

I. En el marc d'això que diem no és estrany que, en la percepció del rei, el matrimoni de la infanta amb el drac sigui sinònim de devoració o mort. Deixant de banda les implicacions de tipus psicoanalític que presenta el tema (són ben conegudes les associacions simbòliques entre còpula i devorament) si el matrimoni tradicional i més encara els matrimonis reials tenien per objectiu crear o reforçar les aliances polítiques i econòmiques de cara a conservar o eixamplar l'estructura de poder feudal, res d'això no era possible quan una de les parts es negava al pacte o a l'aliança. L'actitud del *drac-espòs* no és precisament la d'estar ben disposat a això darrer. Maspons i Labrós ens el descriu de la manera següent: "Ab horrible figura la esperava ja la fera, tot à son entorn era revolt y destrossat y fins l'ayre tan corromput ab sa alenada que semblava allò lo regne de la mort; mes per això, la donzella n'era placent y gens s'acobardi ans al contrari ab tota resignació y valentia s'hi atansava". (*La llegenda de sant Jordi* pàg. 104). Aquestes darreres paraules ens porten al següent comentari.

J. L'estereotip de la dona ideal a les societats patrifocals del Mediterrani (incloent-hi la nostra) podria ser definit amb un lema per a cada fase de la seva vida. Aquest seria: filla obedient, esposa complaent, i mare sacrificada. La donzella, filla del rei, per raó de la seva joventut, només té la possibilitat de manifestar, però de quina manera! La seva capacitat de resignació i obediència filial. A

totes les versions antigues és ella la que, coneixedora ja de la seva futura sort, consola, de genolls, el seu pare desolat amb les següents paraules: "Pare meu, io són certa que molts greuges vos he fets no guardant ni entenent lo benefici dels nodriments que de vós he reebuts, en especial de la generació, la qual cosa io no he coneguda per ma gran juventut (...) humilment vos suplic que de totes aquestes angoixes e dolors que per mi haveu que vós me vullau perdonar; en especial vos prec que la mia mare consoleu e aquella hajau per filla..." (Ramon d'Alòs-Moner Op. cit. pàg. 23-24). A la consuetud mallorquina la filla, semblantment, exclama: "Mon pare, contenta só; / en senyal de comiat, / daume benedictio. / Lo meu pare tan amat, / dema-ne-us de tot perdó / si en res vos he anutjat". (op. cit. 24). Aquesta actitud de submissió, humilitat i absoluta resignació de la filla és posada en relleu a totes les versions. K. Quan ja tot és perdut i pare i filla s'han acomiadat amb tendresa ("lo rei besà-la en la boca") apareix sant Jordi. En unes versions, el cavaller sembla passar per allí per casualitat, en d'altres, es presenta com a enviat directament per la divina providència, però sempre amatent a resoldre el problema de govern que el drac ha provocat. Sant Jordi i el drac lluiten i després el drac esdevé mansoi com un anyell o un gos, i segueix la donzella que el porta fermat pel coll amb el seu cinyell "com si fos lo plus simple cadell del món".

(No ens aturem a comentar perquè ens allunyaria del tema l'alegria amb què la donzella, a instàncies de sant Jordi, es treu el seu cinyell —símbol de desfloració en la psicoanàlisi— i el passa pel coll del drac, amb tan miraculoses conseqüències).

L. La joia del rei en veure el retorn de la seva filla no té límits i ofereix al cavaller que l'ha deslliurada la meitat del seu regne, un tresor i la mà de la seva filla. A les versions antigues diu el rei: "En senyal de bona amor / vull prengau, vós, cavaller, / ma filla amb mon tresor; / que sia vostra muller".

Observeu com sant Jordi rep del rei allò que per la força havia intentat conquerir el drac, la qual cosa ens permet desenvolupar, ara, i a manera de conclusió tota una estructura latent del relat en el qual, i paradoxalment, les semblances entre el drac i sant Jordi apareixen cada cop més evidents. Tots dos són estranys al regne en el qual desenvolupen les seves actuacions, amb la diferència que, mentre el drac s'hi ha instal·lat, sant Jordi és un pur passavolant. Els objectius que els han portats al regne són simètricament inversos: l'un, el drac, ha vingut per destruir-

lo, l'altre, el cavaller, per salvar-lo. El drac empra la força destructora per fer trontollar el poder del rei en la seva triple constant de domini territorial, econòmic i personal. En canvi, sant Jordi empra també la força, però no per anihilar sinó per reafirmar el poder del monarca en la mateixa triple constant.

En conseqüència pensem que no és descaminat veure en el drac el símbol de l'"antipubill" o bé del pubill agressiu que pretén, aprofitant-se de la manca de descendència masculina del monarca, rompre la continuïtat del llinatge, devorant

GOIGS

BANSA DEL GLORIOS
digníssim de Jesu-Christ
Principat de Catalunya,
le anomenat Sant Jor-
bat de

EN ALA-

MARTYR, Y ESPOS
Sant JORDI, Patró del
y singular Titular del Pob-
di Desvalls, Bis-
Gerona.

Martyr sou de Deu amat
y de Jesús, digne Espós:
Pregau per 'is de aquest Poble
Sant Jordi anit Gloríós.

En Cappadocia nasqueru
de Nobles Pares y opulents,
en la qual progressos fereu
de virtuts molt excelents y
estas foren los intents
y vostre caudal ditós &c.

Essent de molt poca edat,
vostres bens ab gran amor,
dau als Pobres reingnat,
per seguir al Redemptor,
per lograr millor tresor
vos mostrareu generós &c.

Despullat del Patrimoni
quedareu molt expedit,
donant fe y testimoni
de vostre gran Esperit;
y com a Soldat perit
peleareu valeros &c.

Varios foren los tormentos,
ab que Diolecia cruel,
aplicant tots los talents,
prova vostra força y zel;
pero ab lo favor del Cel
sempre hisquereu victorios &c.

En una Roda molt gran
vos lligaren despullat,
y anantla velós girant
quedareu molt dessangrat;
pero un Angel enviat
vos cura molt piados &c.

No satisfet lo Tyrá
de aquest horrible torment,
que vos trassen mana
en un torn de cals ardent,

de alont h squereu cotent,
quedat lo Tyrá rabós &c.

Gran feu lo vostre valor,
y major vostra constancia
quant devant lo Emperador
burlareu sa arrogancia,
descubrintli ab jaestancia
lo engany del Deu fabulós &c.

Cancat de darvos tormentos
lo cruel Emperador
richs regalos y presents
hos ofereu ab amor:
Si confessau de tot cor
a son Deu per Poderós &c.

Ohint Promesas semblants
escandalisat quedá,
y al Cel alçant las mans
nostre Sant a Deu prega;
per terra lo Ídol Blanca,
del Deu verdader zelós &c.

No havest triufar pogut
de nostre Sant lo Tyrá,
altre torment molt agut
sa gran malicia inventá
lo cap li va fer lleva,
mortat per Deu molt gustós &c.

En tot consúte y treball
sou nostre gran valedor
y montat en lo cavall
mostrau mes vostre valor;
envehint ab gran furor
al Drach bestia ferós &c.

TORNADA

Puis que en tots nostres treballs
sou nostre Advocat ditós
als fills del Poble Desvalls
lucorreu sempre amorós

Goigs de Sant Jordi (Girona, Bró, segle XVIII).

abril 1982 / Volum 2 / 243 19

reproducció del sistema social, l'estatu quo desitjat.

Sant Jordi i el drac són, psicoanalíticament parlant, la mateixa figura filial. L'un és el boc expiatori de la cultura que s'autoimmola als desigs paterns de poder i amb el seu holocaust simbòlic (la renúncia als béns terrenals) sacralitza per sempre més el poder establert (observeu les semblances amb la figura del Crist) i l'altre, el drac, és el rebel parricida que, com el Diable, intenta destruir i ocupar el poder d'un pare filicida capaç de sacrificar-ho tot (reialme, súbdits i filla) als seus propis interessos.

Quan anava escrivint aquestes darreres paraules m'ha vingut a la memòria la poesia de Salvador Espriu "Les roses recordades", en la qual parla de "la sofrença del pobre drac". Em sembla que, per primera vegada, he intuït una mica d'aquesta misteriosa sofrença que mai no havia entès.

(Joan Prat i Carós)

(*) Quan l'article ja estava escrit he conegut, gràcies a l'amabilitat de l'historiador Agustí Altisent, un text català del segle XIII que inclou la Vida de Sent Georgi. (Charlotte S. Maneikis Kniazzech i Edward J. Neugaard: *Vides de Sants rosselloneses*. Fundació Salvador Vives Casajuana. Barcelona 1977). El mateix A. Altisent va ser qui em va proporcionar el text francès de la Llegendà àuria (Jacques de Voragine. *La légende doree*. Editions Rombaldi. París).

Darrerament han aparegut: Juan Eslava Galan: *La leyenda del lagarto de la Malena y los mitos del dragón*. Córdoba, Publ. del Monte de Piedad y Caja de Ahorros de Córdoba, 1980. Marie-France Gueusquin: *Le Mois des Dragons*. París, Bibliothèque Berger-Levrault, 1981.

(**) Vegeu, per exemple, alguns dels meus articles: *La posición social de la mujer en el Israel Bíblico y Catalunya*. "Ethnica", n.º 10, pp. 107-151. C.S.I.C. Barcelona., 1975; *Análisis de un mito: La Sagrada Familia*, dins: *Perspectivas de la Antropología Española*. Akal Editor. Madrid 1979; *Sexo y dominación: Una aproximación al mito del Comte Arnau*, dins: *IV Jornadas Mediterraneas de Sexología*. Barcelona 1979; i *Algunas consideraciones sobre el simbolismo catalán*, dins: *Actas del I Congreso Español de Antropología*. Universidad de Barcelona, 1980.

(o casant-s'hi per la força) la donzella virginal de la qual el pare-rei espera tenir la desitjada descendència. Sant Jordi és el pubill perfecte, el cavaller virginal que renuncia a la meitat del reialme, a les riqueses terrenals i a la filla que el rei li ofereix, fent seus voluntàriament els vots eclesiàstics d'obediència, pobresa i castedat. És el pubill que actua com a pur missatger i delegat de la *imago patris* per excel·lència, o sigui la divinitat, perquè el poder de les imatges paternes terrenes (el pare, el terratinent i el rei) conservin sense cap minva ni problema tot el poder

il·limitat del qual gaudeixen. Sant Jordi és, per tant, l'anti-Edip, que amb el seu sacrifici personal i voluntari sublima els seus desigs a compartir la reialesa, la riquesa i la dona, per reforçar l'ordre cultural jeràrquic que encarna la més que menyspreable figura del rei de les versions antigues. Ell és l'heroi, el representant del bé, l'ordre establert que s'oposa, lluita i venç l'anti-heroi, el drac, el representant del mal, el rebel que amb les seves actuacions, que diguem-ho sense compliments, són idèntiques a les del rei-pare, posa en dubte la continuïtat i